

II JAHON URUSHIDAN KEYIN GFR NING SIYOSIY VA IQTISODIY HAYOTI (1949-1990)

Hayrullayev Nurullo Ubaydullo o'g'li
Osiyo Xalqoro Universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya (Abstract). 1949–1990 yillardagi Germaniya Federativ Respublikasi (GFR) tajribasi Yevropada demokratik institutlar barqarorlashuvi va “ijtimoiy bozor iqtisodiyoti” asosida tez o‘rnatilish, keyin esa tashqi shoklar sharoitida moslashuv siyosatini ko‘rsatadigan klassik holat hisoblanadi. Ushbu maqolaning maqsadi GFRning siyosiy tizimi (Asosiy qonun, koalitsion boshqaruv, xavfsizlik va tashqi siyosat kurslari) hamda iqtisodiy siyosati (ijtimoiy bozor modeli, makrobarqarorlashtirish, integratsiya va eksportga tayangan o‘rnatilish) o‘rnatilishidagi bog‘liqlikni 1949–1990 davrida bosqichma-bosqich tahlil qilishdir. Metodologiya sifatida tarixiy-institutsional tahlil, davrlashtirish va manbalarni qiyosiy tekshirish qo‘llandi: konstitutsiyaviy manbalar, rasmiy tarixiy sharhlar, markaziy bank materiallari hamda xalqaro tashkilotlar/ensiklopedik sharhlar bir-biri bilan solishtirildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, 1950–60 yillarda iqtisodiy “mo‘jiza” (Wirtschaftswunder) siyosiy barqarorlik va bozor institutlari bilan birga Yevropa integratsiyasi va tashqi xavfsizlik arxitekturasi (G‘arbga bog‘lanish) bilan kuchaydi; 1966–67 sekinlashuvdan so‘ng davlat “barqarorlik va o‘rnatilish” maqsadlarini huquqiy-me‘yoriy doiraga kiritdi; 1970-yillarda Ostpolitik va neft inqirozlari fonida inflyatsiya va ishsizlik muammolari kuchaydi, ammo pul-kredit intizomi tufayli narx barqarorligi ko‘plab davlatlarga nisbatan yaxshiroq saqlandi; 1980-yillarda esa konsolidatsiya, yangi siyosiy kuchlar (Yashillar) va 1989 yildagi burilish GFR siyosiy-iqtisodiy tizimini 1990 yil birlashuviga olib keldi. Xulosa: GFRda institutlar (Asosiy qonun), tashqi integratsiya va makrobarqarorlashtirish mexanizmlari o‘zaro uyg‘unlashib, uzoq muddatli barqarorlikni ta‘minlagan, biroq 1970-yillardagi shoklar ijtimoiy xarajatlar, strukturaviy ishsizlik va siyosiy radikallashtirish xavfini ham oshirgan.

Kalit so‘zlar: GFR, Asosiy qonun, ijtimoiy bozor iqtisodiyoti, Wirtschaftswunder, Ostpolitik, barqarorlashtirish siyosati, Yevropa integratsiyasi.

I. Kirish (Introduction). GFR 23-may 1949 kuni Asosiy qonun (Grundgesetz) e‘lon qilinishi bilan siyosiy-huquqiy jihatdan shakllandi. Urushdan keyingi vayronagarchilik, denatsifikatsiya, millionlab qochqin va ko‘chirilgan aholi oqimi, xo‘jalik infratuzilmasining izdan chiqishi hamda Germaniyaning sharq va g‘arbga bo‘linishi sharoitida yangi davlat qurilishi “oddiy tiklanish” emas, balki bir vaqtning o‘zida siyosiy legitimlikni qayta tiklash, fuqarolik erkinliklarini kafolatlash va iqtisodiy tizimni qayta ishga tushirish vazifalarini hal etishni talab qildi. Shu sabab 1949–1990 yillar GFR tarixi institutlar barpo etilishi, ularning barqarorlashuvi va tashqi muhitdagi keskin o‘zgarishlarga moslashuv jarayonlari bilan ajralib turadi.

Bu davrning markaziy savoli shundan iborat ediki: urushdan chiqqan, bo‘linib qolgan jamiyat qanday qilib demokratik boshqaruvni barqarorlashtirdi va qisqa muddatda iqtisodiy

tiklanishdan uzoq muddatli o'sishga o'ta oldi? Mazkur savolga javob izlar ekanmiz, "siyosiy arxitektura" (parlament tizimi, federal tuzilma, konstitutsiyaviy nazorat, partiyalar va koalitsiyalar mexanizmi) hamda "iqtisodiy model" (ijtimoiy bozor iqtisodiyoti, raqobat va ijtimoiy himoya muvozanati, pul-kredit intizomi, eksportga tayangan sanoat) o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik alohida ahamiyat kasb etadi. GFR misolida iqtisodiy natijalar faqat bozor kuchlari bilan emas, balki institutlar sifati, siyosiy kelishuv madaniyati va xalqaro integratsiya darajasi bilan ham belgilangani ko'rinadi.

Maqola ikki tadqiqot savoliga javob beradi: (1) Siyosiy institutlar va tashqi siyosat kurslari (G'arb ittifoqlari, Yevropa integratsiyasi, sharq bilan munosabatlar) GFR ichki siyosiy barqarorligi va iqtisodiy natijalariga qanday ta'sir qildi? Bu savol doirasida "Westbindung" va integratsiya orqali xavfsizlik, investitsiya muhiti va savdo imkoniyatlari qanday kengaygani, shuningdek siyosiy konsensus va koalitsion boshqaruv iqtisodiy strategiyalarni qanchalik barqaror qilgani tahlil qilinadi. (2) 1960-yillar oxiri va 1970-yillardagi iqtisodiy shoklar sharoitida (o'sish sekinlashuvi, energiya narxlari o'zgarishi, inflyatsiya bosimi, ishsizlikning ortishi) GFR qanday siyosiy-iqtisodiy moslashuv mexanizmlarini ishga soldi? Bu yerda davlatning makrobarqarorlashtirish instrumentlari, ijtimoiy sheriklik amaliyoti, budjet va pul-kredit siyosati muvozanati, hamda tuzilmaviy (strukturaviy) islohotlarga yo'nalish kabi omillar ko'rib chiqiladi.

Natijada maqola 1949–1990 yillarda GFRning siyosiy barqarorligi va iqtisodiy samaradorligi "institutlar + integratsiya + moslashuv siyosati" uchligi orqali shakllanganini tekshiradi hamda 1990 yil arafasida yuzaga kelgan yangi chaqiriqlar (bozor va jamiyatdagi o'zgarishlar, siyosiy spektrning kengayishi, geosiyosiy burilish) bu modelni qanday sinovdan o'tkazganini asoslaydi.

II. Metodologiya (Methods). Tadqiqot tarixiy-institutsional yondashuvga tayandi. Ushbu yondashuv GFRdagi siyosiy institutlar (konstitutsiya, federalizm, partiyalar va koalitsiyalar) hamda iqtisodiy boshqaruv mexanizmlari (ijtimoiy bozor modeli, fiskal va pul-kredit siyosati)ni alohida-alohida emas, balki o'zaro bog'liq tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Tadqiqotda "sabab–mexanizm–natija" mantiqi qo'llanib, muayyan siyosiy qaror yoki institut o'zgarishi qaysi iqtisodiy natijaga qanday kanal orqali ta'sir qilgani izchil tahlil qilindi.

Birinchi bosqichda normativ-huquqiy asos va tashqi siyosiy "tayanchlar" aniqlashtirildi. Bunda Asosiy qonun (Grundgesetz)ning davlat tuzilishi va vakolatlar taqsimoti (federal markaz–yerlar, parlament–ijroiya hokimiyat, konstitutsiyaviy nazorat)ga oid prinsiplari ajratib olindi. Tashqi siyosiy omillar sifatida G'arb xavfsizlik arxitekturasi (NATO), Yevropa integratsiyasi (ECSC/EEC va keyingi shartnomaviy jarayonlar) hamda Sharq bilan munosabatlarni tartibga solgan hujjatlar (Ostpolitik davri kelishuvlari) "institutsional sharoit" sifatida belgilandi. Bu bosqichning vazifasi — 1949–1990 davridagi qarorlar qabul qilish muhitini (ichki va tashqi cheklovlar, imkoniyatlar) metodik jihatdan to'g'ri chegaralashdan iborat bo'ldi.

Ikkinchi bosqichda 1949–1990 davri to'rt periodga bo'lindi: 1949–1963 (konsolidatsiya va tez o'sish), 1963–1969 (sekinlashuv va barqarorlashtirishga o'tish), 1969–1982 (Ostpolitik va tashqi shoklar), 1982–1990 (konsolidatsiya va yakuniy burilish). Davrlashtirish mezonlari

sifatida faqat siyosiy liderlar almashuvi emas, balki iqtisodiy sikllar, tashqi shoklar (masalan, 1973 neft inqirozi), hamda iqtisodiy boshqaruv instrumentlaridagi burilishlar (barqarorlashtirish qonunchiligi, pul-kredit yondashuvdagi qat'iylik) ham hisobga olindi. Har bir period ichida siyosiy voqealar iqtisodiy siyosat qarorlari bilan “voqealar zanjiri” (event sequence) usulida bog‘lab tahlil qilindi: qaror qabul qilinishiga olib kelgan muammo → qabul qilingan instrument → qisqa va o‘rta muddatli natija.

Uchinchi bosqichda makroiqtisodiy “belgilar” (indikatorlar) tanlandi va manbalar bo‘yicha tekshirildi. Indikatorlar sifatida rasmiy manbalarda aniq qayd etiladigan ko‘rsatkichlar (ishsizlik dinamikasi, inflyatsiya trendi, o‘sishning sekinlashuvi belgilari, budjet va fiskal yondashuvdagi o‘zgarishlar) asosiy “diagnostik signal” sifatida olindi. Masalan, 1966–67 yillardagi sekinlashuvda ishsizlikning keskin ko‘tarilishi tizimli burilish indikatoriga qo‘yildi; 1970-yillarda esa inflyatsiya va ishsizlikning bir vaqtda kuchayishi (stagflyatsion bosim) alohida blokda ko‘rib chiqildi. Inflyatsiya va pul-kredit siyosati bo‘yicha markaziy bank materiallari hamda ilmiy tahlillardan foydalanilib, aniq yilma-yil hisob-kitoblardan ko‘ra davriy trend va siyosiy reaksiyalar (qat‘iylashuv/yumshash) mantiqi ochib berildi.

Tadqiqotda manbalar **qiyosiy tekshiruv** tamoyiliga ko‘ra ishlatildi: huquqiy-normativ hujjatlar (konstitutsiya, asosiy qonunlar) “qoidalar bazasi”, rasmiy institutlar (parlament, markaziy bank) sharhlari “qarorlar logikasi”, ilmiy ishlar esa “tushuntiruvchi model” sifatida baholandi. Metodologik cheklov sifatida shuni qayd etish mumkin: maqola makro darajadagi siyosiy-iqtisodiy jarayonlarni tushuntirishga qaratilgani uchun ayrim sohaviy detallar (masalan, alohida tarmoqlar kesimidagi mikro islohotlar) umumlashtirilgan holda beriladi.

III. Natijalar (Results). 1) 1949–1963: siyosiy konsolidatsiya va “ijtimoiy bozor” asosidagi tez o‘shish 1949 yildan keyin GFRda siyosiy tizimning asosiy karkasi — federalizm, parlament demokratiyasi va konstitutsiyaviy nazorat — amaliyotda barqarorlashdi. Asosiy qonun nafaqat hokimiyatlar bo‘linishini, balki inson huquqlari, partiyalar raqobati va hukumat almashinuvi “qonuniy yo‘l” bilan kechishini kafolatlovchi mexanizmlarni mustahkamladi. Shu institutlar “krizis davrida ham tizim buzilmaydigan” siyosiy arxitekturani yaratib, uzoq muddatli iqtisodiy rejalashtirish va investitsiya ishonchini kuchaytirdi.

Tashqi siyosatda GFR “G‘arbga bog‘lanish” (Westbindung) kursini tanlab, xavfsizlik va iqtisodiy integratsiyani bir-biriga bog‘liq jarayon sifatida olib bordi. 1955 yilda NATOga a‘zolik va G‘arbiy ittifoqlar doirasidagi harbiy-siyosiy kafolatlar davlatning suveren imkoniyatlarini kengaytirib, ichki siyosiy konsolidatsiyani ham qo‘llab-quvvatladi. Shu bilan birga, Yevropa bozorlariga yaqinlashish, eksport yo‘nalishidagi sanoatni qayta tiklash va texnologik modernizatsiya aynan ushbu tashqi “kafolatlangan muhit”da tezlashdi.

Iqtisodiy siyosatda “ijtimoiy bozor iqtisodiyoti” konsepsiyasi markaziy o‘rin egalladi: raqobat va xususiy tashabbus rag‘batlantirildi, lekin ijtimoiy himoya (pensiya, sug‘urta, mehnat huquqlari) orqali ijtimoiy barqarorlik saqlandi. 1950–60 yillarda Wirtschaftswunder deb atalgan tez o‘shish davrida sanoat ishlab chiqarishining o‘sishi, eksportning kengayishi, aholi turmush darajasining ko‘tarilishi va infratuzilmaning tiklanishi bir-birini kuchaytirgan “o‘shish zanjiri”ni hosil qildi. Mehnat bozorida esa iqtisodiy kengayish ishchi kuchiga talabni

oshirib, ichki resurs yetishmovchiligi fonida 1955 yildan boshlab gastarbeiter (mehmon ishchilar) bo'yicha yollash kelishuvlari kengaya bordi. Bu jarayon qisqa muddatda ishlab chiqarish talabini qondirgan bo'lsa, uzoq muddatda migratsiya, integratsiya va ijtimoiy siyosat masalalarini siyosiy kun tartibiga olib chiqdi.

Yevropa integratsiyasi GFR uchun faqat diplomatik loyiha emas, iqtisodiy o'sishni "institutsional tarzda mustahkamlovchi" omil bo'ldi: 1951 yilgi ECSC va 1957 yilgi Rim shartnomasi (EEC) umumiy bozorlar, savdo erkinligi va sanoat kooperatsiyasini kuchaytirib, GFR sanoatining eksportga tayangan modelini yanada barqaror qildi.

2) 1963–1969: o'sish sekinlashuvi va barqarorlashtirishning huquqiy-institutsional shakllanishi

1960-yillar o'rtalariga kelib tez o'sishning "avtomatik" davom etmasligi ko'rindi: talab-sikllar tebranishi kuchaydi, iqtisodiyotda birinchi jiddiy sekinlashuv belgilari paydo bo'ldi. Siz keltirgan rasmiy sharhga ko'ra, 1966–67 yillarda ishsizlikning 0,7% dan 2,1% gacha ko'tarilishi (nisbatan past daraja bo'lsa-da) GFR uchun yangi vaziyat edi, chunki avvalgi davr "deyarli to'liq bandlik" ruhida kechgan.

Shu kontekstda 1967 yilda Stabilitätsgesetz qabul qilinishi iqtisodiy boshqaruvda muhim burilish bo'ldi: endi davlat iqtisodiy sikllarni yumshatish, umumiy muvozanatni ushlash va o'sishni barqarorlashtirishni huquqiy me'yor darajasiga ko'tardi. Amaliy jihatdan bu fiskal siyosat, budjet intizomi, investitsion rag'batlar va makrokoordinatsiya masalalarini kuchaytirdi; "bozor o'zi hammasini hal qiladi" yondashuvidan "bozor + makrobarqarorlashtirish" kombinatsiyasiga o'tish kuzatildi.

Ichki siyosatda 1968 yil Notstandsgesetze qabul qilinishi demokratik tizim doirasida "xavfsizlik–erkinlik" muvozanati bo'yicha keskin bahslarni yuzaga chiqardi. Bu jarayon GFR institutlarining ikki tomonlama xususiyatini ko'rsatadi: bir tomondan, davlat krizisga tayyor bo'lishi kerak; ikkinchi tomondan esa, favqulodda vakolatlar demokratiyaga xavf tug'dirmasligi uchun nazorat mexanizmlari zarur. Natijada siyosiy tizim ichida legitimlik va huquqiy cheklovlar muhokamasi kuchaydi, bu esa keyingi davrlarda siyosiy faollik (xususan, yoshlar va fuqarolik jamiyati)ning o'sishiga ham zamin yaratdi.

3) 1969–1982: Ostpolitik, integratsiya chuqurlashuvi va 1970-yillardagi shoklar

1969 yildan keyin SPD–FDP koalitsiyasi bilan tashqi siyosatda Ostpolitik kuchaydi. 1970 yildagi Moskva va Varshava shartnomalari Sharq bilan keskinlikni kamaytirish, status-kvoni tan olish, amaliy diplomatiyani kengaytirish yo'lida muhim qadam bo'ldi. 1972 yil 21-dekabrda imzolangan Basic Treaty esa GFR va GDR o'rtasida munosabatlarning huquqiy-amaliy asoslarini belgilab, doimiy vakolatxonalar va kundalik masalalarni hal qiluvchi formatlarga yo'l ochdi. Shu davrda tashqi siyosiy pragmatizm ichki siyosatda ham bahsli masala bo'lib, "milliy birlik g'oyasi" va "real siyosat" o'rtasidagi chiziqli qayta talqin qilindi.

Iqtisodiy hayotda 1973 yil neft inqirozi GFRning o'sish modelida tashqi resurslarga bog'liqlik muammosini keskinlashtirdi. Energiya narxlarining oshishi va ta'minotdagi cheklovlar ishlab chiqarish xarajatlarini ko'tardi, talab pasaydi, ayrim sohalarda ishlab chiqarish sekinlashdi. Shu bilan birga inflyatsiya bosimi kuchaydi; bu davr G'arb iqtisodiyotlari uchun "narxlar o'sishi + bandlik muammosi" birgalikda kuzatilgan murakkab bosqich bo'ldi. Bundesbankning narx barqarorligiga urg'u berishi GFRda inflyatsiya

nazoratini nisbatan yaxshiroq ushlab turishga yordam bergan bo'lsa-da, strukturaviy ishsizlik va ijtimoiy xarajatlar bosimi kuchaydi.

Siyosiy-iqtisodiy fonni ichki xavfsizlik muammolari ham murakkablashtirdi: 1970-yillarda RAF terrorchilik kampaniyasi davlatning xavfsizlik siyosatini qat'iylashtirdi, jamiyatda radikallasuv va siyosiy polarizatsiya xavfini oshirdi. Bu esa demokratik institutlar uchun navbatdagi sinov bo'lib, xavfsizlik choralarining legitimligi va huquqiy chegaralari bo'yicha bahslarni kuchaytirdi.

4) 1982–1990: konsolidatsiya, yangi siyosiy kuchlar va yakuniy burilish

1980-yillar boshida siyosiy maydon diversifikatsiyalandi: 1983 yilda Yashillar partiyasining Bundestagga kirishi ekologiya, yadro energetikasi, tinchlik siyosati va fuqarolik nazorati kabi mavzularni markaziy siyosiy kun tartibiga olib chiqdi. Natijada GFR partiyaviy tizimi “klassik uchlik”dan ko'p qutblilikka tomon siljiy boshladi, koalitsion muzokaralarning murakkabligi oshdi, lekin shu bilan birga parlamentdagi vakillik doirasi ham kengaydi.

Iqtisodiy siyosatda 1970-yillar shoklaridan keyin makrobarqarorlik, budget intizomi va raqobatbardoshlik masalalari kuchaydi. Eksportga tayangan sanoat modeli saqlangan holda, texnologik yangilanish, mehnat unumdorligi va global bozorlardagi raqobat GFR iqtisodiy strategiyasining markazida bo'lib qoldi. Shu davrda ijtimoiy davlat modelini moliyalashtirish, ishsizlikni pasaytirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish o'rtasida muvozanat izlash siyosiy bahslarning asosiy yo'nalishiga aylandi.

1989 yilgi burilish (Berlin devorining qulash jarayoni) 1990 yil birlashuviga yo'l ochib, 1949–1990 davrini “institutlar sinovi” sifatida yakunladi. Mazkur davr yakunida GFRning siyosiy tizimi (parlament demokratiyasi, federalizm, huquqiy nazorat) va iqtisodiy modeli (ijtimoiy bozor, makrobarqarorlashtirish, eksportga tayangan sanoat) o'zini katta geosiyosiy o'zgarishlar sharoitida ham ishlaydigan mexanizm sifatida namoyon qildi.

IV. Muhokama (Discussion). GFR tajribasida asosiy mexanizm institutlar va siyosiy kurslarning “iqtisodiy natija beradigan kombinatsiyasi” sifatida namoyon bo'ladi. Asosiy qonun siyosiy raqobatni barqaror qoidalar doirasiga kiritib, hokimiyat almashinuvi legitim kanallar orqali yurishini kafolatladi; bu esa uzoq muddatli siyosiy prognoz qilinuvchanlikni kuchaytirdi. Prognoz qilinuvchanlik investitsiya qarorlari, kredit bozorlaridagi ishonch va sanoat rejalashtirishiga bevosita ta'sir qilgan. Shu nuqtada GFRning federativ tuzilmasi, parlament tizimi va konstitutsiyaviy nazorat mexanizmlari “krizis paytida ham tizimni ushlab turadigan” institutlar sifatida iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlaganini ko'rish mumkin.

Tashqi siyosiy “tayanchlar” ham iqtisodiy natijalarga faqat bilvosita emas, ancha to'g'ridan-to'g'ri kanallar orqali ta'sir ko'rsatdi. NATO va G'arb ittifoqlari xavfsizlik risklarini kamaytirib, kapital oqimi, texnologik kooperatsiya va savdo kengayishi uchun xavfsiz muhit yaratdi; Yevropa integratsiyasi esa bozor hajmini kengaytirib, eksportga tayangan sanoat modelining “institutsional kafolatini” kuchaytirdi. Natijada 1950–60 yillardagi Wirtschaftswunder faqat ichki resurslar hisobiga emas, balki keng bozor, savdo rejimining ochiqligi va tashqi barqarorlik bilan uyg'unlashgan holda tezlashgan. Mehnat resurslari tanqisligining migrant mehnati bilan qisman qoplanishi ham aynan shu o'sish modelining muhim “moslashuv mexanizmi” bo'lib xizmat qilgan: ishchi kuchi yetishmovchiligi yumshadi, ishlab chiqarish va xizmatlar sektori kengayishida elastiklik

oshdi, biroq uzoq muddatda integratsiya, turar joy, ta'lim va ijtimoiy siyosat xarajatlari kabi masalalar siyosiy kun tartibiga chiqdi.

Biroq 1966–67 sekinlashuv va 1973 yil neft inqirozi GFRda “doimiy yuqori o‘sish” avtomatik tarzda davom etmasligini ko‘rsatdi. Bu burilishlar iqtisodiy boshqaruvni yanada institutsionallashtirishga majbur qildi: Stabilitätsgesetz kabi huquqiy mexanizmlar davlatning makrobarqarorlashtirish rolini aniqroq belgiladi, Bundesbankning narx barqarorligiga yo‘naltirilgan yondashuvi esa inflyatsion kutishlarni jilovlashda markaziy omilga aylandi. Muhim jihat shundaki, narx barqarorligini ushlash nisbatan muvaffaqiyatli bo‘lgan taqdirda ham, bu siyosat “ikki tomonlama narx”ga ega edi: 1970–80 yillarda strukturaviy ishsizlik muammosi kuchaydi, ayrim tarmoqlarda qayta qurilish ehtiyoji ortdi, ijtimoiy xarajatlar bosimi oshdi. Demak, GFR “inflyatsiyani pastroq ushlab turish” evaziga mehnat bozoridagi moslashuv muammolari va ijtimoiy norozilik risklarini ham boshdan kechirgan; aynan shu fon yangi siyosiy oqimlar (ekologik, tinchlik harakatlari)ning kuchayishiga va partiyaviy spektrning kengayishiga zamin yaratgan.

Siyosiy barqarorlikka ichki xavfsizlik omillari ham ta'sir ko'rsatdi. RAF faoliyati va jamiyatdagi radikallashtirish davlatning xavfsizlik siyosatini qat'iyalashtirib, “xavfsizlik–erkinlik” muvozanati bo'yicha bahslarni kuchaytirdi. Bu bahslar demokratik institutlar uchun sinov bo'lib, bir tomondan, davlatning tartibni saqlash salohiyatini oshirdi; ikkinchi tomondan, fuqarolik erkinliklari, nazorat va legitimlik masalalarini doimiy muhokama mavzusiga aylantirdi. Natijada GFRning siyosiy tizimi “moslashuvchan barqarorlik” xususiyatini namoyon etdi: tizim keskin tahdidlarga javob berdi, ammo javob mexanizmlari demokratik cheklovlar doirasida bahs orqali shakllandi.

Ostpolitik masalasida esa 1970–72 yillardagi shartnomalar GFR tashqi siyosatini pragmatik yo'lga burib, ikki Germaniya o'rtasida amaliy munosabatlarni “normalizatsiya” qilishni boshladi. Bu jarayon iqtisodiy va gumanitar aloqalarning kengayishi, keskinlikning pasayishi va kundalik muammolarni hal etish uchun diplomatik kanallarning ochilishi bilan ijobiy natija bergan bo'lsa-da, ichki siyosatda strategik qarama-qarshiliklarni ham kuchaytirdi: “birlik” konsepsiyasining siyosiy talqini, Sharq bilan kelishuvlarning huquqiy chegaralari va ularning legitimligi borasida uzoq davom etgan bahslar yuzaga keldi. Shu ma'noda Ostpolitik GFRning tashqi siyosiy manevrini kengaytirgan, lekin ichki siyosiy konsensusni talab qiladigan murakkab jarayon bo'lgan.

Umuman olganda, GFR modeli 1949–1990 davrida uch omil uyg'unligi bilan izohlanadi: (1) konstitutsiyaviy-institutsional barqarorlik; (2) tashqi xavfsizlik va iqtisodiy integratsiya orqali keng bozor va ishonchli muhit; (3) shoklar sharoitida makrobarqarorlashtirish va ijtimoiy muvozanatni saqlashga qaratilgan moslashuv siyosati. Biroq aynan shu modelning ichida ham ichki ziddiyatlar (strukturaviy ishsizlik, ijtimoiy xarajatlar bosimi, siyosiy spektrning fragmentatsiyasi) yig'ilib boradi va 1989–1990 burilishi arafasida tizimdan yangi darajadagi moslashuv — birlashuv bilan bog'liq katta iqtisodiy-siyosiy yuklamalarni ko'tara olish salohiyatini talab qiladi.

V. Xulosa (Conclusion). 1949–1990 yillardagi GFR siyosiy-iqtisodiy rivoji uch tayanchga suyanadi: konstitutsiyaviy barqarorlik (Asosiy qonun), tashqi integratsiya va xavfsizlik arxitekturasi (NATO hamda Yevropa integratsiyasi), hamda iqtisodiy

boshqaruvning moslashuvchan institutlari (ijtimoiy bozor konsepsiyasi, makrobarqarorlashtirish yondashuvi va pul-kredit intizomi). Ushbu uch tayanch bir-birini to'ldirib ishladi: konstitutsiyaviy legitimlik siyosiy tizimni barqaror qildi, tashqi integratsiya bozorlarni kengaytirdi va risklarni kamaytirdi, iqtisodiy institutlar esa o'sish va ijtimoiy muvozanatni bir vaqtda ushlab imkonini berdi. Natijada GFR urushdan keyingi tiklanishdan qisqa muddatda sanoat ishlab chiqarishi va eksportga tayangan barqaror iqtisodiy modelga o'ta oldi.

Davrning ichki dinamikasi uch bosqichda yaqqol ko'rinadi. Birinchi bosqich — 1950–60 yillardagi tez o'sish: iqtisodiy kengayish, bandlikning yuqoriligi va turmush darajasining ko'tarilishi siyosiy konsolidatsiyani mustahkamladi hamda ijtimoiy davlat institutlarini moliyalashtirish uchun resurs yaratdi. Ikkinchi bosqich — 1970-yillardagi shoklar davri: neft inqirozi, inflyatsiya bosimi va mehnat bozoridagi muammolar o'sish modelining tashqi omillarga sezgirligini ko'rsatdi, shu bilan birga makrobarqarorlashtirish mexanizmlarining (fiskal va pul-kredit siyosati koordinatsiyasi) ahamiyatini oshirdi. Uchinchi bosqich — 1980-yillardagi konsolidatsiya: iqtisodiy siyosat raqobatbardoshlik, budjet intizomi va narx barqarorligiga ko'proq tayanib, siyosiy maydon esa yangi ijtimoiy-siyosiy talablarga (ekologiya, tinchlik, fuqarolik nazorati) moslashdi.

Mazkur davrni tushuntirishda “institutlar + tashqi muhit + siyosiy qarorlar” uchligi hal qiluvchi bo'ladi. Institutlar (Asosiy qonun va koalitsion boshqaruv amaliyoti) tizimning uzluksizligini ta'minlagan bo'lsa, tashqi muhit (integratsiya va xavfsizlik arxitekturasini) iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirgan hamda risklarni kamaytirgan; siyosiy qarorlar esa 1966–67 sekinlashuvi va 1970-yillar shoklari kabi sinovlarda moslashuv instrumentlarini ishga solib, tizimni izdan chiqishdan saqlagan. Shu sabab GFR 1989–1990 geosiyosiy burilishiga institutlari sinovdan o'tgan, boshqaruv mexanizmlari shakllangan va xalqaro integratsiyaga tayangan holatda yetib keldi. Biroq birlashuv arafasida to'plangan ichki muammolar — strukturaviy ishsizlik, ijtimoiy xarajatlar bosimi va siyosiy spektrning kengayishi — keyingi davrda yangi darajadagi moslashuvni talab qiladigan omillar sifatida saqlanib qoldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG) [Elektron resurs]. – Gesetze im Internet. – URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (murojaat sanasi: 16.02.2026).

2. A short history of NATO [Elektron resurs]. – NATO. – URL: <https://www.nato.int/en/about-us/nato-history/a-short-history-of-nato> (murojaat sanasi: 16.02.2026).

3. Treaty of Paris [Elektron resurs]. – European Parliament. – URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-paris> (murojaat sanasi: 16.02.2026).

4. Treaty of Rome [Elektron resurs]. – European Parliament. – URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome> (murojaat sanasi: 16.02.2026).
5. 10. Mai 1967: Bundestag beschließt das Stabilitätsgesetz [Elektron resurs]. – Deutscher Bundestag. – URL: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/1967-05-10-stabilitaetsgesetz-505290> (murojaat sanasi: 16.02.2026).
6. Notstandsgesetze: Testfall für die Demokratie [Elektron resurs]. – Bundeszentrale für politische Bildung (bpb). – 29.05.2018. – URL: <https://www.bpb.de/kurz-knapp/hintergrund-aktuell/269874/notstandsgesetze-testfall-fuer-die-demokratie/> (murojaat sanasi: 16.02.2026).
7. Soziale Marktwirtschaft [Elektron resurs]. – Bundeszentrale für politische Bildung (bpb): Lexikon der Wirtschaft. – URL: <https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/lexikon-der-wirtschaft/20642/soziale-marktwirtschaft/> (murojaat sanasi: 16.02.2026).
8. Rieder M. Gastarbeiter (guest workers) [Elektron resurs]. – Historisches Lexikon Bayerns. – Published 26 June 2019; English version published 21 February 2024. – URL: [https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/EN:Gastarbeiter_\(guest_workers\)](https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/EN:Gastarbeiter_(guest_workers)) (murojaat sanasi: 16.02.2026).
9. The Basic Treaty (December 21, 1972) [Elektron resurs]. – German History in Documents and Images (GHDI), German Historical Institute. – URL: https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=172 (murojaat sanasi: 16.02.2026).
10. Inflation – lessons learnt from history [Elektron resurs]. – Deutsche Bundesbank. – 15.10.2012. – URL: <https://www.bundesbank.de/en/tasks/topics/inflation-lessons-learnt-from-history-666006> (murojaat sanasi: 16.02.2026).
11. Beyer A., Gaspar V., Gerberding C., Issing O. Opting out of the Great Inflation: German monetary policy after the break down of Bretton Woods. ECB Working Paper Series, No 1020. March 2009 [Elektron resurs]. – URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1020.pdf> (murojaat sanasi: 16.02.2026).
12. The “Greens” in the German Federal Parliament for the first time [Elektron resurs]. – Deutschlandmuseum. – 06.03.1983. – URL: <https://www.deutschlandmuseum.de/en/history/calendar/1983-03-06-the-greens-in-the-german-federal-parliament-for-the-first-time/> (murojaat sanasi: 16.02.2026).
13. Wirtschaftswunder [Elektron resurs]. – Encyclopaedia Britannica. – URL: <https://www.britannica.com/topic/Wirtschaftswunder> (murojaat sanasi: 16.02.2026).
14. Red Army Faction (RAF) [Elektron resurs]. – Encyclopaedia Britannica. – URL: <https://www.britannica.com/topic/Red-Army-Faction> (murojaat sanasi: 16.02.2026).